KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Siberfeminizm: Cinsiyetlendirilmiş Teknolojinin Ötesi

Cyberfeminism: Beyond Gendered Technology

Duygu KÜÇÜKÖZ AYDEMİR*

Hanife Nalan GENÇ**

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: **Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья**

Atıf / Citation / Цитата

Küçüköz Aydemir, D. ve Genç, H. N. (2022). Siberfeminizm: Cinsiyetlendirilmiş teknolojinin ötesi. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (32), 290-310.

Küçüköz Aydemir, D. & Genç, H. N. (2022). Cyberfeminism: Beyond gendered technology. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (32), 290-310.

10.29228/kesit.63123

Geliş/ Submitted/ Отправлено:	21.06.2022
Kabul/ Accepted/ Принимать:	11.09.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный:	25.09.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

*Doktora Öğrencisi, Giresun Üniversitesi, Türkiye, duygumbs@gmail.com

**Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Türkiye, ngenc@omu.edu.tr

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Siberfeminizm: Cinsiyetlendirilmiş Teknolojinin Ötesi[1]

Cyberfeminism: Beyond Gendered Technology

Duygu KÜÇÜKÖZ AYDEMİR

Prof. Dr. Hanife Nalan GENÇ

Öz: Toplumda her bireyin kendine özgü nitelikleri, kendi olmasını sağlayan koşulları ve kişilik özellikleri bulunmaktadır. Nitekim cinsiyet, sınıf ve ırk ayrımcılığı gibi aidiyetler insanlar arasındaki hiyerarşik yapının hem bir sonucu hem de bir nedeni olmaktadır. Teknolojik toplum da bundan payını almaktadır. Nitekim dijital aygıtlardan insan davranışlarına kadar çoğu yerde cinsiyet; ayrımcı bir şekilde eşitsizliğin bir parçasına dönüşmektedir. Başka bir deyişle, donanımdan yazılıma kadar çoğu şey eril cinsiyeti temel alarak toplumsal olarak cinsiyetlen(diril)miştir. Dolayısıyla bilim ve teknik toplumsal olarak cinsiyetlenerek erkek olmayanı dışlayan bir eğilime sahip olmuştur. Toplumsal yaşamdaki bu ayrımcılığa bir karşı duruş olan feminist hareket hem söylem hem uygulama tabanlı çeşitli savaşım alanları oluşturmuştur. Siberfeminizm ise bu başkaldırının teknolojik ayağını oluşturan ve teknolojinin eril yanlılığını ve bunun sonuçlarını ortaya koyan bir hareket olarak bu soruna farklı çözüm yolları önermekte ve insanların cinsiyete göre hiyerarşik sınıflandırılmasının eleştirisini tekno-dijital alanda tartışmaktadır. Bu sorun odağında bu çalışmanın konusu bilim ve teknolojinin toplumsal cinsiyetlendirilmesinin ortaya çıkardığı sorunlar ve bu sorunlara çözümler sunan siberfeminist harekettir. Bu yaklaşıma göre cinsiyetlendirilmiş tekno-dijital düzende, robotlardan yapay zekâya dek uzanan bir dizi teknolojik alanda toplumsal cinsiyet rolleri geçerli olmaktadır. Bu yüzden siber uzam içinde teknolojinin cinsiyetçi yapılanmanın ötesine geçmesini önceleyen siberfeminist hareket, ikili cinsiyet yaklaşımını da eleştirerek teknolojik yapıda heteronormatif cinsiyetin ötesine bakmaktadır. Bu doğrultuda bu çalışmanın önemi genelde teknolojik yapılanmanın özelde bilişim teknolojilerinin cinsiyetlendirilişini kırmak ve cinsiyet ötesi bir uzamı paylaşmanın olanaklı olabildiğini ileri sürmektedir. Nitel bir durum araştırması olan bu çalışmanın kadın çalışmaları ve bilişim alan yazını

[1] Bu çalışma birinci yazarın yüksek lisans tezinden türetilmiştir. This Study derived from first authors master's thesis.

başta olmak üzere birçok alana katkı sunacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal cinsiyet, feminizm, siberfeminizm, bilişim, cinsiyetlendirilmiş teknoloji.

Abstract: In society, each individual has his/her own characteristics and personality traits as well as conditions that enable him/her to be his/her own. As a matter of fact, affiliations such as gender, class and racial discrimination are both a result and a cause of the hierarchical structure among people. The technological society also gets its share from that situation. As a matter of fact, gender in many places, from digital devices to human behavior; it becomes part of inequality in a discriminatory way. In other words, most things, from hardware to software, are gendered based on masculine gender. Therefore, science and technology have had a tendency to exclude the non-male by being gendered. The feminist movement, which is a stance against this discrimination in social life, has created various fields of struggle based on both discourse and practice. Cyberfeminism, on the other hand, as a movement that constitutes the technological pillar of this revolt and reveals the masculine bias of technology and its consequences, proposes different solutions to this problem and discusses the criticism of the hierarchical classification of people according to gender in the techno-digital field. In the focus of this problem, the subject of this study is the problems caused by the gendering of science and technology and the cyberfeminist movement that offers solutions to these problems. According to this approach, in the gendered techno-digital order, gender roles prevail in a number of technological fields ranging from robots to artificial intelligence. Therefore, the cyberfeminist movement, which prioritizes technology going beyond the sexist structuring in cyberspace, also criticizes the binary gender approach and looks beyond heteronormative gender in the technological structure. In this direction, the importance of this study is to reveal the problem of gendering of techno-digital systems in general and information technologies in particular. In addition, the study suggests that it may be possible to share a postgender space. It is thought that the study, which is a qualitative case study, will contribute to many fields, especially women's studies and informatics literature.

Keywords: Gender, feminism, cyberfeminism, informatics, gendered tecnology.

Giriş

Toplumsal bir varlık olan insan doğumundan itibaren toplumsallaşmaya başlamakta ve toplumda kendisine bir yer edinmektedir. Bunu izleyen ileriki hayatında da toplumdan yansıyan norm ve değerlerle kendi öz kimliğini kurmaya başlamaktadır. Bu süreçte en önemli bileşenlerden birinin cinsiyet olduğunu söylemek mümkündür. Cinsiyet olgusu bir toplumdaki bireyin değerini, konumunu ve görevini belirlemede önemli bir role sahiptir. Bu nedenle, cinsiyetin hiyerarşik bir oluşum olduğu ve bireyin

yazgısını belirleme görevi bulunduğu söylenebilir.

Biyolojik cinsiyet, kişinin erkek ya da dişi üreme organıyla doğmasına, bir başka deyişle yumurta ya da sperm üretme yetisi gibi üremeye ilişkin fizyolojik durumuna, toplumsal cinsiyetse, kişinin kadınsı ya da erkeksi olmasına gönderme yapar. Bhasin (2003:26) toplumsal cinsiyeti "kadınlarla erkekler arasındaki iş bölümü, roller ve kaynakları da içeren ve onlara farklı yetenekler, arzular, kişilik özellikleri, davranış düzenleri vb. atfeden bir dizi uygulamalar, fikirler, betimlemeler ile ortaya çıkan" cinsiyet olarak tanımlar. Bu tanımda ifade edildiği gibi toplumsal cinsiyet cinsiyetin toplumsal düzlemde algılanış biçimi ve bu doğrultuda bireye yüklediği kimi görev ve sorumluluklara gönderme yapar. Benzer şekilde Oakley (1985:16) de toplumsal cinsiyetle ilgili "kültür ile alakalı olarak sosyal sınıflamanın kadınsı veya erkeksi olmasıdır" tanımını yapar. Cinsiyet eşitsizliğinin kaynağını oluşturan bu bölünmede biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyetin örtüşmesi yeğlenmektedir. Başka bir anlatımla, kişinin biyolojik olarak erkek ya da dişi olarak doğması ve toplumsal cinsiyetini de buna uygun biçimde oluşturması beklenmektedir. Biyolojik olarak erkek ya da dişi kategorisi dışında, farklı bir fizyolojik yapısı olanlar 'sapma' olarak ele alınmakta ve lobotomi veya tepkebilim gibi psikanaliz yöntemlere zorlanmaktadır (Foucault, 2012: 38-47). Toplumda kadın ve erkek üreme organları ve üreme düzenleri kesin bir biçimde tanımlanmakta ve bu düzeneğe uymayanların bir 'bozukluk' taşıdığı ileri sürülmektedir. Erdişi (hermafrodit) olarak doğan bebekleri hem biyolojik hem toplumsal arenada bir cinsiyete eklemleme girişimleri cinsiyetin belirsiz oluşunun toplum için korkulası bir durum olduğunu örneklendirmektedir. Butler'a (2016) göre toplumsal cinsiyet, performatif bir pratiklik kurulumudur. Cinsiyet belası da bireyleri heteroseksüel matriks[2] içine girmeye zorlamaktadır. Oralgül'e (2016: 53) göre "heteroseksüel matris, cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve arzu arasında tutarlı bir ilişki olduğunu iddia eder. Yani, eril cinsiyet erkek rolüne göre davranır ve karşı cins olan kadını arzular; dişi cinsiyet de kadın rolünü sergileyip karşı cins olan erkeği arzular." Buna göre düzenlenen toplumsal yapıda tarih boyunca kadınların, erkeğin arzu makinası olarak görüldüğü ve pasif, edilgen, muhtaç rollere büründürüldüğü söylenebilir.

Biyolojik cinsiyetin bebeğin doğumuyla birlikte erkek ya da dişi olarak kesinleştirilmesinin ardından toplumsal cinsiyetin oluşumu gerçekleşir. Doğmadan kıyafet renginden oyuncakların türüne kadar her şey onun kız ya da erkek oluşuna göre düzenlenir. Ayrıca ileride sahip olacağı kadınsı ya da erkeksi rol ve edimler de bütün bu

[2]Butler'a göre toplumsal cinsiyet, performatif bir pratiklik kurulumudur. Oralgül'e (2016: 53) göre "toplumsal cinsiyetli özne bir dizi yasağa ve norma atıfta bulunarak varlık kazanır. Bu yasak ve normlar yine doğal olduğu kabul edilen heteroseksüel matrisi inşa ederler. Heteroseksüel matris, cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve arzu arasında tutarlı bir ilişki olduğunu iddia eder. Yani, eril cinsiyet erkek rolüne göre davranır ve karşı cins olan kadını arzular; dişi cinsiyet de kadın rolünü sergileyip karşı cins olan erkeği arzular."

davranış biçimlerine uyarlanır. Toplumsal cinsiyet rollerine uygun olarak kız ve erkekler farklı tutum ve yaklaşımlarla yetişir/yetiştirilir.

Toplumsal cinsiyet, kadınsılık ve erkeklik rollerini kesin biçimde ayırır. Bu düzende ekonomik, siyasal, kültürel ve toplumsal kurumlarla örülü, duygusal ilişkilerle desteklenen, söylemlerle iç içe tutturulan eril bir erk (iktidar) söz konusudur. Jackson'a (1999: 124) göre "erkekler ve kadınlar basitçe söylemsel kurgular değil, eşitsiz, sömürüye dayalı ilişkilerde temellenmiş maddi varlıkları olan toplumsal gruplardır". Söylem ve uygulamalarla ilmek ilmek işlenen cinsiyetin ikici yapısı hiyerarşik bir yapı oluşturur ve erkeği bu oluşumun tepesine yerleştirir. Erkek taşınmazların, toprağın olduğu gibi kadının da sahibi olarak görülür ve bunu büyük ölçüde evlilik yasallaştırır. Bunun sonucunda da kadın özel alanla (ev); erkekse kamusal alanla (dışarısı ya da toplumsal yaşam) özdeşleştirilir. Bourdieu (2015) "er" sözcüğünün anlamına ve kullanımına bu açıdan bakarak "er" anlamındaki "viril"in, "erdem" yani "virtus" sözcüğüne dek genişletilerek erdemlilik ve erkeklik arasında kurulan bağa dikkat çeker. Bu kurulan bağda kadın, erdemli olanların mekânından, kamusal alandan, dışlanarak özel alana, eve uygun görülür.

1.Cinsiyete Yönelik Yaklaşımlar ve Yapıbozumcu Yaklaşım

Cinsiyet kişinin biyolojik cinsiyeti; toplumsal cinsiyet ise kişinin toplum içindeki kadınsı ya da erkeksi rolleridir. Genç'e göre "toplumsal cinsiyet adının imlediği gibi bireyin sosyal ve psikolojik cinsiyetini açıklar" (2018: 16). Biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasında farklı yaklaşımlar bulunur. Bunları kimi kuramcılar ayırırken; kimileriyse birbirinde tümler. Sancar (2009) ve Beasley (2005) feminist kuramcıların cinsiyet olgusunu ele alırken, "biyolojik determinizm", "toplumsal inşacılık" ve "yapıbozumculuk" olarak üç farklı yaklaşım sergilediklerini ileri sürer. Bunlardan ilk yaklaşım olan biyolojik determinizm, biyolojik farklara dayanmakta olup kadın ve erkeğin biyolojik farklılığı nedeniyle rol ve sorumluluklarının da farklı ve değişmez, doğuştan verili olduğunu ileri sürer. İkinci yaklaşım olan toplumsal inşacılık, öğrenilmiş cinsiyet rollerine odaklanır ve toplumsal oluşumun cinsiyet eşitsizliğinin ana kaynağı olduğunu savunur. Bu yaklaşım biyolojinin bir yazgı olmadığını belirterek, kültür ve söylemin önemine dikkat çeker. Sancar (2009: 180-181) toplumsal cinsiyetin önce dille kurulduğunu, sonra bu sürecin politik bir dönüşüm geçirdiğini ve söylemsel olarak kişinin toplumsal cinsiyetinin oluştuğunu öne sürer. Böylece toplumsal yaşamda heteroseksüel bir hiyerarşi kurulur ve burada kadın, erkeğin ötekisi, 'ikincil cinsiyet' olarak yer alır.

Üçüncü yaklaşım olan yapıbozumcu yaklaşım, biyolojik ve toplumsal ayrıma karşı çıkarak, "bütünleşik gerçekliğe dayalı inşa" (Sancar, 2009: 182) sürecine dikkat çeker. Yapısalcı yaklaşımın derin bir eleştirisini barındıran bu yaklaşımın öncüsü olan Derrida'ya göre, yapıbozum/yapısöküm, "tüm yapıları söküp bozmayı amaçlayan bir

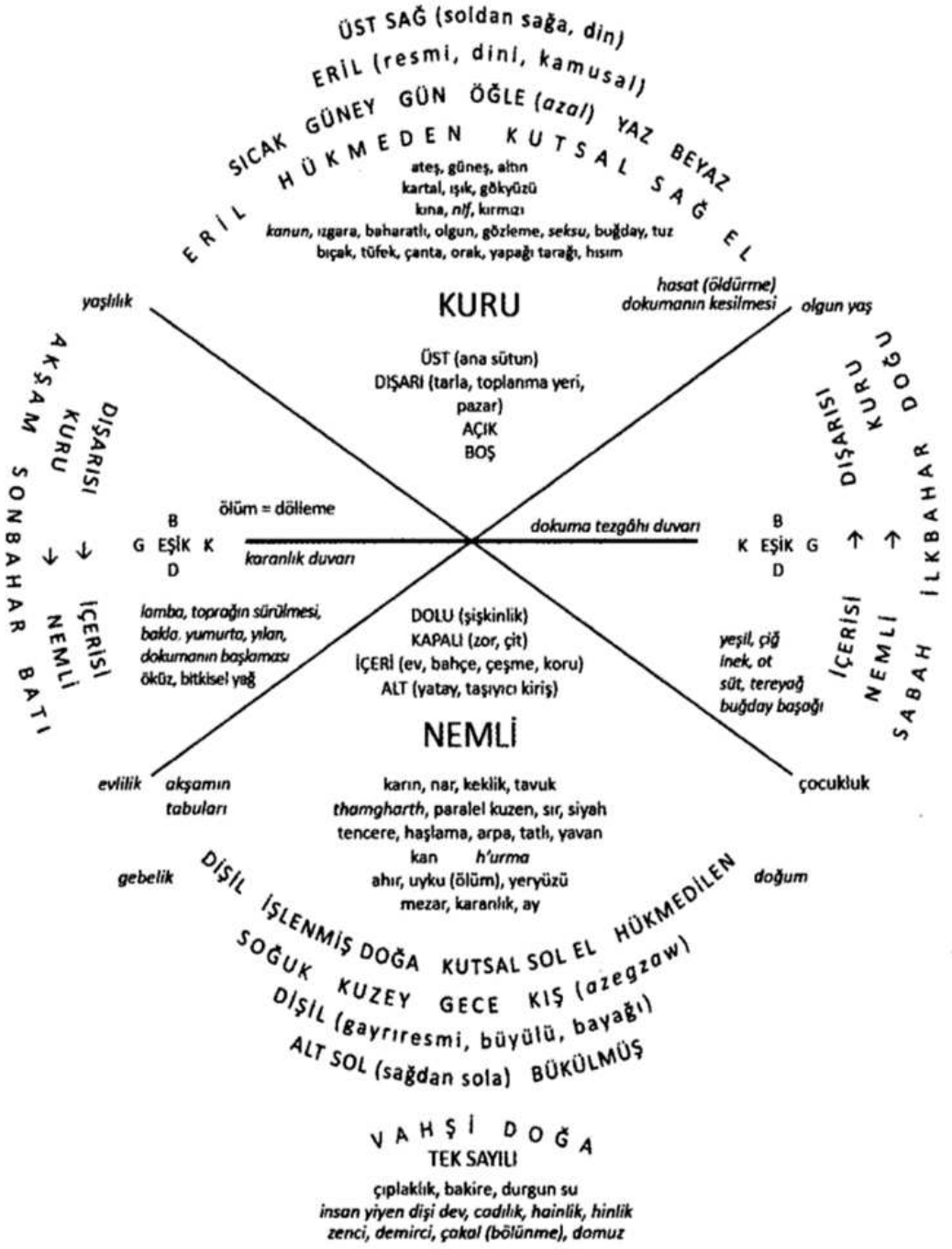
OPEN ACCESS creative commons COPE

çözümleme yöntemi"dir (Mutlu, 2004: 301). Yapıbozum yöntemine daha çok dilbilim alanında başvurulmuş, ancak daha sonra disiplinler arası bir düzenleme yayılmıştır.

Yapıbozumcu yaklaşım biyolojik ve toplumsal cinsiyetin ilişkili olduğunu ve her ikisinin de kültürel bir oluşum sürecinden geçtiğini savunur. Öte yandan, bu yaklaşıma göre beden ve toplumsal cinsiyetin uyum içinde olması da bir zorunluluk değildir, çünkü "biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrıştırıldığında erkek, eril erkek bedenini imlediği gibi pekâlâ dişi bedenini de imleyebilir" (Butler, 2016: 51). Bu yaklaşıma göre bedenin kendisi de hem biyolojik hem söylemsel olarak cinsiyet çerçevesinde ayrı ayrı örülmektedir. Foucault'ya (2007) göre, toplum, beden ve cinsellik üzerinde bir güç mekanizması kurmuştur. En başta bireylere tikel bir beden giydirilmektedir. Ancak kan yoluyla bu beden simgesel bir değer kazanmaktadır. Ayrıca Foucault (2007) çocukluktan başlayarak, erkek çocuklarının bedenlerinin erilleştiğini (sert, kaslı gibi), av, spor, alıştırma gibi çeşitli yöntemlerle güçlendirildiğini öne sürmektedir. Bourdieu'ye göre de toplumsal dünya bedeni cinsiyetlendirmekte[3] ve ona toplumsal bir değer kazandırmaktadır. Örneğin, Fransızca "con" (vajina) sözcüğünün "aptal" anlamını imlemesi bir cinsiyetin hem biyolojik hem toplumsal olarak geçirgen durumunu ortaya koymaktadır.

Kadının özel alanda ve erkeğin karşısında tanımlanması iki cinsin birbirinin karşıtı olarak bir dizi anlam sistemine genişlemesine sebep olmuştur. Kadın dişil, duygular, anaç, aşağı, nemli, yumuşak kavramlarıyla, erkek ise erkeksi, akıl, ataerki, yukarı, kuru, sert gibi kavramlarla özdeşleştirilmiştir. Bourdieu (2015: 25) bu sistemi Şekil 1'deki "Tutarlı Karşıtlıklar" şemasında ilişkili oldukları kavramlarla birlikte bir döngü şeklinde ele almaktadır. Bu karşıtlıklar sosyal düzleme yerleşerek bir bölünme yaratmaktadır. Dikey karşıtlıkta üst taraf erkeği ve erkeksi şeyleri, alt taraf kadını ve kadınsı şeyleri nitelemektedir. Evlilik, gebelik, doğum, çocukluk kadınsı bölge olan alt tarafta iken olgunluk ve yaşlılık erkeğin bölgesi olan üst bölgededir.

[3] Çalışma boyunca teknolojik donanımın kimi zaman erkek egemen anlayış doğrultusunda cinsiyet atfedilme durumunu "cinsiyetlendirilme"; nihayetinde teknolojinin aldığı erkeksi ve kadını dışlayan görünümü "cinsiyetlenme" şeklinde ele almaktayız.

Şekil 1: Tutarlı Karşıtlıklar (Bourdieu, 2015 :25)

Dişil ve eril olanın bu şeklide kutuplaştırılması kadın ve erkek eşitsiz güç dengesinin toplumsal hayata yansımasına ve toplumda eşitsiz bir ilişki kurulmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle cinsiyet eşitsizliğini (yeniden) üreten düzen olan ataerkil yapıyı çözümlemenin kilit noktası bu karşıtlıkları alaşağı etmektir. Bunun çözüm yollarından birisi de ataerkil sistem içinde kurulmuş olan üreme, cinsellik ve aile kurumunun yapıbozumuyla gerçekleştirilebilir. Bu durumda toplumsal cinsiyet kadın ve erkek

OPEN ACCESS creative commons COPE

olarak ikili bir hiyerarşiye oturtulmuş olan cinsiyet düzleminden indirilip, düz bir düzleme çekilebilir. Bu noktada cinsiyet kimliğinin yapıbozumcu politikası, varoluşun yeni anlamlarını açımlayarak bu hiyerarşik düzeni altüst edebilir.

2. Feminizm ve Feminist Dalgalar

Cinsiyete dayalı eşitsizliklerle savaşan feminizm XVIII. yüzyıldan bu yana süren toplumsal bir harekettir. Dolayısıyla ilk ortaya çıktığı andan itibaren feminist kuram özünde aynılıklar taşısa da ilerleyen dönemlerde pek çok dala ya da dalgaya ayrılmıştır. Kuramcılar feminizmin değişimini "dalga" metaforu üzerinden açıklamaya çalışmışlardır. Böylelikle dönemin baskın sorunları ve çözüm önerileri belirli açılardan sınırlandırılmış ve böylelikle anlaşılması kolaylaştırılmıştır. Bu dalgalar "global ve lokal düzeydeki değişimlerin; siyasal, sosyal ve toplumsal alandaki etkilerin neticesinde feminist algının; farklı kültürel normlarda, farklı aşamalarda ve farklı zaman dilimlerinde meydana gelmesine" (Taş, 2016: 164) karşı bir kavrama yöntemi olarak benimsenmiştir.

Feminizmin birinci dalgası XIX. ve XX. yüzyıl arasında kölelik karşıtı hareketler çerçevesinde biçimlenmiştir. Birinci dalga feminizm, "daha çok Amerika ve Avrupa'da oy hakkı yani eşit vatandaşlık talebiyle ortaya çıkan" (Louis ve Halavut, 2011: 15) feminist hareketin başlangıç noktası olarak kabul edilir. Oy hakkı isteğiyle başlayan feminist hareket birinci dalga feminizmi oluşturmuştur. Feministler bu dalgada daha çok siyasal hak istemlerine ve kamusal alanda kadın-erkek eşitliğine vurgu yapmıştır. Siyasi haklardan toplumsal haklara dek erkeklerle aynı davranılmayan kadınlar bir hareket başlatarak oy kullanma isteğinde bulunmuştur. Birinci dalga feminizmin buradan başlayan kolu kadın ve erkeğin kamusal alanda ve yasalar önünde eşitliğini hedeflemektedir. İkinci dalga feminizmse, kadının ev içi alanında, yani, özel alanındaki sorunlarına ışık tutmuştur. Feministlere göre kadınların yasa ve yönetmelikler karşısında erkeklerle aynı hakların bulunması onları özgürleştirmeye yetmemiştir. İkinci dalga, eril baskıyı kırmak için "kişisel olan politiktir", "eşit işe eşit ücret", "çifte vardiya" gibi söylemlerle kadınların hem kamusal hem de özel alanda deneyimlediği eşitsizliklere dikkat çekmiştir. Üçüncü dalga feminizm evrensel kadınlık düşüncesini sorgulamaya açarak kadınların kendi içlerinde ırk, din, politika gibi birçok alanda farklılaştığını öne sürmüştür. Ayrıca evrensel kız kardeşlik söylemini eleştirmiş, evrensel bir kadın kimliği olamayacağını savunmuştur. Tersine, her kadının kimliği farklıdır ve kadın oluş tek bir kimliğe indirgenememektedir. Bu yüzden, çok kültürlülük, bireysellik, çok seslilik, çeşitlilik gibi kavramlar praxis[4] te ön plana çıkmıştır. İnternetin yaygınlaşmasıyla başlayan dördüncü dalga feminizmse, feminizmin sosyal ağlardaki yankısıyla oluş-

[4] Marx'ın kullanımı ile praxis, kapitalist toplumsal düzeni yıkmayı hedefleyen kuram ve uygulamanın tümleşik yapısıdır.

muştur. Böylece feministler söylemlerini interneti kullanarak duyurmakta, çevrim içi ağlarda örgütlenmekte ve dijital sanat eserleri ve dijital oyunlar oluşturarak internet ağında feminist uygulama örnekleri sumaktadırlar.

2.1. Siberfeminizm: Teknolojinin Feminist Kuramı

Temelleri üçüncü dalgada atılmış ve dördüncü dalgada internetin kullanımıyla gelişen siberfeminist kuram adının imlediği gibi "ağ teknolojisi ve kadın" ilişkisine odaklanmıştır. Buna göre, "Siberfeminizm teknolojiye, internete, medyaya, BİT'e, FeTeMM'e ve benzeri alanlara feminist kuramı eklemleyen bir bakış açısına sahiptir" (Aydemir ve Genç, 2020: 172). Kavramdaki "feminizm" eki kadınların hak ve özgürlüğünü savunan hareketi imlerken, "siber" ön eki "yönlendirmek, kontrol etmek, yönetmek" (Wilding, 1998: 9) anlamı üzerinden internete gönderme yapmaktadır. Ayrıca siberfeminizm, "sibernetik feminizm", "siborg feminizm" ya da "siber uzamdaki feminizm" olarak da bilinmektedir. Siberfeminizmin, daha çok erkeğin alanı olarak düşünülen ve buna göre toplumsal cinsiyetlen(diril)en siber uzama karşı koyarak onu feminist hareket içinde yeniden düzenlemeyi amaçladığı söylenebilir.

Siberfeminizm beden ve teknoloji üzerine köklü bir etki yaratmayı amaçlayan bir kuram, söylem ve politik görüşleri içine alan, cinsiyet ve teknoloji üzerine tartışmalar açan, bunları feminist uygulamalarla örneklendiren bir harekettir. Ancak siberfeministler tek bir siberfeminizm olmaması (Daniels, 2009), içeriğinin bütünleşik olmaması nedeniyle pek çok siberfeminizm bulunduğundan söz etmektedir. Bu yüzden, siberfeminizm bazen içinde çelişkili bakış açıları bulunduran, bazen de ortak bir amaç için çaba gösteren bir harekete bürünmüştür. Wilding'e (1998: 10) göre, siberfeminizm "hiyerarşinin ötesinde, çekici ve kimlik karşıtı bir yöntem[dir]". Siberfeministlere göre internet ortamına katılan ve eşitlik için savaşım veren her birey siberfeminist olabilir. Bu nedenle, "çoğunlukla kadın olmakla beraber, genellikle erkekler, çocuklar, hayvanlar" (Mitrofanova, 1999: 12), siborglar ve yapay zekâlar da siberfeminist olabilmektedir. Siberfeminizmin bu anlamda belirli ve kesin bir tanımını yapmak güçtür. Siberfeministler de bunun farkında olarak, kavramın ne olmadığıyla ilgili 100 karşı sav geliştirmiştir. Örneğin, "Siberfeminizm erkek karşıtı değildir, siberfeminizm bir gelenek değildir, siberfeminizm rock'n roll değildir, siberfeminizm efsanevi değildir, siberfeminizmin tek bir dili yoktur" gibi savlar ironik bir biçemde ve çok dilde yazılmıştır.

Feminist bir hareket olarak siberfeminizm teknolojik bağlamda kadınların dışlanışı, ikincil görülüşü veya cinsiyetinden dolayı yaşadığı her türlü sıkıntıyla uğraşmaktadır. Siberfeminizm özünde, "hem kavramsal hem uygulama düzleminde bilgi teknolojilerine egemen olmayı amaçlayan bir dizi aktivite" (Paasonen, 1998: 16) olarak görülebilir. Siberfeminizmin başlıca amacı feminist uygulamaları yenileyerek, dijital çağa uyarlamaktır. Bu yüzden siberfeminizm, makine, kadın ve teknoloji arasında yapılan bir anlaşmadır (Rechbach, 1998). Aynı biçimde ataerkil sisteme karşı bir duruş;

OPEN ACCESS creative commons COPE

kadın-bilgisayar arasında bir olumlama; cinsiyet kimlikleri arasındaki güç çatışmasını açımlayan bir felsefe; cinsiyet ve siber uzam arasındaki diyaloğa bir göndermedir.

Plant (1997) internetin eril olarak algılanmasına karşı çıkarak, internetin dişil bir teknoloji olduğundan, özgür bilgi alışverişi sağladığından, hiyerarşiyi azalttığından, sanal toplulukları beslediğinden ve dişil değerleri olduğundan söz etmektedir. Bu nedenle, siberfeminizm internet, teknoloji ve feminizm arasındaki yeni bir ilişkiyi de göstermekte ve "ataerkil sistemin altını oymayı hedeflemektedir" (Wilding & CAE, 1998). İnternete siberfeminist bakış açısı getirme feminist eylemcilik, sosyal medyada pasif eylemcilik (slacktivism), etiket eylemciliği (hashtag activism), dijital feminizm ve internet girdi-çıktılarının toplumsal cinsiyet eşitliği göz önüne alınarak, sürece katılması, dijital sanat, çevrim içi oyun gibi birçok yeni uygulamayı yanında getirmektedir. Sollfrank'e (1999) göre siberfeminist bakış açısıyla teknolojideki güç ilişkilerinin çözümlenmesi ve bu alandaki cinsiyetçi bağlamın yıkımı özünde eril yanlı olan teknolojinin özgürleştirilmesi için büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda toplumsal cinsiyet eşitliğinin medya, eğitim, bilişim gibi toplumsal yapının her alanında eşgüdümlü ele alınmasının gerekliliği ortadadır.

2.1.1. Tekno-Dijital Cinsiyet Eşitsizliği

İnsanın yeryüzündeki serüveni, aslında ateşi bulması ve araç gereç yapmasıyla başlamıştır. Paasonen'e (2003) göre toplumda avcı-toplayıcılık döneminde avcı olanın erkek, toplayıcı olanın da kadın olduğuna ilişkin yorumlar vardır. Ancak cinsiyet eşitsizliğinin buradan başlayıp başlamadığı hakkında kesin bir şey söylemek mümkün görünmemektedir. Elbette ki kazılarda bulunan eşyaların yorumlamasının belirleyici bir bilgi kaynağı olduğunu unutmamak gerekir. Ancak yapılan bir araştırmaya göre kazılarda bulunan pek çok avcı iskeleti kayıtlara kadın olmasına karşın, erkek olarak geçmiştir (Haas ve diğerleri, 2020). Bunun sebebi ise tarihsel deneyimin de cinsiyetlendirilmesidir. Berktay'a (2022: 1-7) göre erkek egemen anlayış çerçevesinde kadın cinsiyeti görmezden gelinerek, tarih bile eril olarak cinsiyetlendirilmiştir. Başka bir deyişle, günümüzdeki tarih anlatısının çoğunun eril bir karakteristiği olduğu, kadını ve anaerkil toplumları görmezden geldiği veya dışladığı söylenebilir.

Cinsiyet ayrımının, yerleşik yaşam ve tarımla başladığına ilişkin güçlü kanıtlar vardır. Bunun nedenin özel mülkiyet ve cinsiyetçi iş bölümü olduğu söylenebilir. Tükettiğinden fazlasını üreten ailede, üretim ve pazarlama, yani geçim erkeğe, ev ve çocukların bakımı kadına bırakılmıştır. Bu nedenle, kamusal alanda konuşlandırılan erkeğin karşısına özel alanda korunmaya muhtaç kadın geçmiştir. Bu ikili karşıtlık erkeğin güçlü, para kazanan, sahip olan gibi niteliklerle birincil kategoriye yerleşmesini sağlarken, kadın edilgen, bakıcı, sevecen, sahip olunan, gizli gibi niteliklerle ikincil kategoriye koyulmuştur. Bu doğrultuda kamusal alan erkeğin de bir mülkü olarak görülmüş ve kadının yazın, bilim veya sanat gibi dallarda kendini geliştirmesinin önü

alınmıştır. Kamusal alanda zorluklarla görünürlük kazanan ve birçok başarıya imza atan çoğu kadının adı ise bilim tarihinde neredeyse geçmemektedir. "George Sand olarak bilinen Amantine Lucile Aurore Dupin gibi mücadeleci kadınların kimisi yazılarını erkek ismiyle yayınlatmış, kimisi yaptığı bilimsel çalışmaları bir erkeğin imzasıyla topluma sunmuş ya da takma isimler kullanmış [tır]" (Genç ve Aydemir, 2020: 195). Bu sebeple bilim tarihindeki erkek egemen bakış açısı, bilimsel üretimin tamamını erkeğe yüklemek ve onu yüceltmekle büyük bir hatanın baş aktörü olmaktadır.

Tarımsal üretimin artması ve toplumların büyüyüp gelişmesine koşut olarak, büyüyen teknolojide de görüntü erkeğindir. Bunun yanında eğitim, teknik, bilim de ataerkil düzen uyarınca cinsiyete göre biçimlendirilmiştir. Kramarae (1988: 4) "teknolojinin ve profesyonel gelişim ve evriminin kadınların günlük yaşamından ve problemlerinden habersiz ve kadınların ekonomik ve sosyal özgürlüğünü sağlamaya yönelik ilgisiz erkekler tarafından gerçekleştirildiğini" belirtmektedir. Elbette ki, bilim ve teknolojideki cinsiyet eşitsizliğinin gerisinde kız ve erkek çocuklarına tanınan ve cinsiyete göre ayrışan eğitim anlayışı yatmaktadır. Genç'e (2015: 26) göre, özellikle Batı toplumlarında XIX yüzyıla kadar karma eğitimden söz edilemediği gibi, eğitim kilisenin boyunduruğu altındadır. Bu nedenle kadın eğitimi daha çok toplum yaşamı ve toplumbilimlerine yönelik olmuştur. Bu durumda erkekler, teknik eğitime daha çok yönlendirilmiş, bilimsel keşiflerin öncüsü gösterilmiş ve teknolojik ilerlemenin öznesi olarak tanınmışlardır.

Bu bağlamda tarım makinelerinden sanayi teknolojisine uzanan tarihsel dönemde makinelerle erkekler bir tutulmuş ve cinsiyet kültürel yaşam biçimi, anlayış, gelenek ve görenek içine yerleşmiştir. Wajcman'ın belirttiği gibi (1996, 2004) teknolojik alanlarda da makine ağırlıklı yetenekler ve fiziksel güç böylece erkeklik durumunun en belirgin ölçütü sayılmıştır. Sanayi teknolojisinin güç, bilgi teknolojilerininse düşünsel yetenek ve eğitim gerektirmesi erkeği bu alanlarda öncelemiştir. Zira kamusal alan erkeğin alanı olarak görüldüğünden, kadınların bilim ve teknoloji uygulamalarına erişimi son derece kısıtlı kalmıştır. Böylece "erkekliğin inşası güçlü, manuel olarak yetenekli ve teknolojiye doğuştan yatkın olurken, kadınlığın inşası fiziksel ve teknik olarak eksik" (Cockburn, 1983: 203) görülmüştür. Kısaca makine ve sanayi erkeğin lehine ve eril olarak cinsiyetlendirilmiştir.

Dijital çağa gelindiğindeyse cinsiyetler arasındaki ayrımcılık kendisine dijital cinsiyet uçurumu olarak yol bulmaktadır. Dijital cinsiyet uçurumu cinsiyetler arasındaki dijital teknolojileri edinebilme ve bunları işlevsel bir biçimde kullanabilme becerisindeki fark olarak açıklanabilir. Dolayısıyla tarih boyunca bilişim teknolojilerinden kademeli olarak dışlanan kadınlar medyanın üretici rolünden çok tüketici rolüne yönlendirilmişlerdir (Wilding&CAE, 1998). Bunu besleyen ve destekleyen kitle iletişim araçlarında reklamlar, filmler, haberler ya da başka programlar kadının özel alanından

OPEN ACCESS creative commons COPE

çıkmasını engellemeye çalışan düşünce yapısının ürünleri olarak yer almaktadır. Kadınların edilgen kalmalarının nedeni cinsiyetçi iş bölümü ve erkek egemen düzenin özellikle medya ve reklam ayağını ele geçirmiş olmasıdır (Papatya ve Karaca, 2011; Karaca, 2010; Debevec ve Iyer, 1986). Bu süreç sonunda olumsuz bir görünümde olan kadın ve teknoloji ilişkisinde, kadınlar ya teknofobik olmakta ya da yönetici koltuklarından çok, düşük statülü işlere verilmektedir. Cuboniks (2018) elektronikle ilgili bölümlerde çalışan kadın işçilere düşük ücret verildiğini, tekdüze ve onları güçsüzleştiren işler yapmak zorunda bırakıldıklarını ve böylece cinsiyetçi iş bölümünün tasarlanan, yapılan ve geliştirilen teknoloji alanlarında derinleştiğini belirtmektedir.

Toplumsal hafızada tarihi buluşlar erkeği öncelese de kadınların buradaki yokluğu dikkat çekici ve şüphe uyandırıcıdır. Roblin (2005: 10) İkinci Dünya Savaşı boyunca ordu harekâtlarını düzenlemek ve izlemek için kodları çözme ve sinyalleri yayma işini yapanların çoğunlukla kadınlar olduğunu belirtmektedir. Plant (1997) de ordu operatörlerinden kişisel sekreterlere kadar bu alanda çalışan kadınları iletişim teknolojilerinin öncüsü olarak görmektedir. Savaş döneminde buralardaki açığı kadınlarla kapatan kurumlar savaş sonrası kadınların başarılarını göz ardı edip, onları yeniden özel alanlarına itmiştir. Erman Karaca'ya (2018: 10) göre "[b]ilgisayarların ilk yıllarında donanım erkeklerin, yazılım ise kadınların sorumluluğundaydı. Dengeli giden bu durum 1980'lerde kişisel bilgisayarların evlere girmeye başlamasıyla erkeklerin lehine bozulmaya başladı". Erkek cinsiyetini önceleyen ve buna göre cinsiyetlenmiş teknolojik donanımların yapısı kadını saf dışı bırakmıştır.

Ev teknolojileri ev içi işlerin kolaylaşması ve zamandan fayda sağlaması adına yarar sağlıyor gibi gözükse de kadınların özgürleşmesi adına neredeyse hiç katkı yapmamaktadır. Medya başta olmak üzere reklam ve filmlerde bu tür teknolojik aletleri kadınlara yönelik sunarak cinsiyetçi algıyı daha da güçlü kılmakta ve onu perçinlemektedir. Bu durumda Bray'in sözleri oldukça çarpıcıdır: "Elektrikli ütü bir kadın, kıyafetleri ütülediği zaman değil, ancak kocası o ütüyü tamir ettiğinde bir teknoloji olmaktadır" (2007: 42). Çünkü teknolojinin üretim aşamasında yer almak teknolojinin bir parçası olmak ve onun gelişime katkı sağlamak demektir. Aslına bakılırsa başlangıçta evde kullanılan birçok ev teknolojisi ev için üretilmemiştir (Kramarae, 1988: 7). Daha çok kamusal yaşamdaki taleplere hız ve konfor sağlamak için ev içi teknolojik aletler üretilmiştir. Örneğin, "çamaşır makinesi, buzdolabı, fırın gibi ev teknolojisi hastane, otel, çamaşırhane gibi kurumlar için üretilmiştir" (Hayden, 1984: 73). Ancak ataerkil tüketim sisteminde erkeklerin kamusal iş olarak yaptığı bu tür sorumluluklar, ev içi işlerde kadınlar tarafından kullanılan bir sömürü aracına dönüştürmüştür. Kuni (1998: 13) belli bir geliri olmayan ev kadınının kişisel bir bilgisayarının olması ve internete erişim konusunda sıkıntı yaşama, siber saldırıya uğrama gibi risklerin interneti kullanma konusunda kadınları çekimser bıraktığını belirtmektedir.

Öte yandan, cinsiyet ayrımcı iş bölümü, kadınların çifte vardiyası, dijital cinsiyet uçurumu internet teknolojilerinin tasarım ve üretiminin de eril bir kimliğe bürünmesine neden olmaktadır. Bunu üretilen robotlar üzerinden görmek olanaklıdır. Yapılan çoğu çalışma insanların toplumsal algılarını, düşünüş ve davranış biçimlerini etkileyen toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının robotlara da uygulandığını bulgulamıştır. Bunlara göre insan-biçimli robot tasarımları pek çok etik tartışmaya kapı aralamıştır ve bunlardan birisi de toplumsal cinsiyete ilişkindir. Søraa'ya (2017) göre robotlar erkek ve kadın olarak ikili cinsiyet kategorilerine göre geliştirilmektedir Robotların bu biçimde kadınsı ya da erkeksi olarak tasarlanması da heteronormatif yapıyı güçlendirmekte ve erkeğin öteki cinsiyetlere tahakkümünü bu alanda da meşrulaştırmaktadır. Aslında robotlar en başta bir cinsiyete göre üretilmezler, sonradan onlara bir cinsel kimlik verilir. Ancak bu cinsiyet yükleme durumunda tasarımcının cinsiyeti ve cinsiyete ilişkin bilişsel şemaları önemlidir. Powers ve diğerlerinin (2005) yaptığı çalışmaya göre, insanlar cinsiyet verilmiş bir robot karşısında önceden edindikleri bilişsel cinsiyet şemalarını kullanmaktadır. Robotun cinsiyete göre biçimlendirilmiş sesi ve görüntüsü de kullanıcıların var olan cinsiyet rollerine yönelik bilişsel şemalarını harekete geçirmektedir. Örneğin, bir tasarımcı ya da bir mühendis cinsiyete özgü bir ses seçtiğinde bu ses akıllara toplumsal cinsiyet kalıp yargılarıyla bağıntılı bir dizi toplumsal çıkarım getirmektedir.

Robotun dış görünümü ve cinsiyeti onun hangi alanda konuşlandırılacağını sezdirmesi açısından önemlidir. Örneğin, resepsiyon görevlisi bu bağlamda cinsiyetlen(diril)miştir. Bu sözcük dişi robotlara ilk kez Carnegie Mellon Üniversitesi uygulayınca "roboceptionist" olarak robot sözcüğüne eklemlenmiştir (Trovato, Lucho ve Paredes, 2018). Söz konusu çalışmalarda aynı malzemeden üretilmiş olmasına karşın, güvenlik için erkek robot seçilirken, resepsiyonist olarak dişi robot tercih edilmiştir.

Robotik düzenlerdeki cinsiyet ayrımcı politikalardan yapay zekâ da payını almaktadır. Yapay zekânın işlediği büyük veri bu sorunun önemli bir kaynağıdır. Toplumsal bir ürün olan büyük veride kadın oluşa ilişkin eksik ya da yanlı bilgiler cinsiyet ayrımcı tutumun en önemli nedenidir (Aydemir, 2022: 120-127) Nitekim kadınlar kamusal alanın dışına itilmiş ve özel alana sıkıştırılmış anne ve eş rolüyle teknoloji ve bilimin çok gerisinde kalmışlardır. Adam'a göre "maskülen bir tanrı veya aktif erkek bir programcı dişi bir programa nefes vermektedir" (2002: 368). Bu nedenle, feminist epistemolojinin yapay zekâda ne tür bilginin var olduğu ve hangi alanda, ne amaçla kullanıldığını çözmesi ve bu soruna çözüm önerileri sunması gerekmektedir, çünkü büyük verideki bilgileri işleyen yapay zekâ cinsiyetçi olmayı öğrenmekte ve büyük bir etik tartışma başlatmaktadır. Bunun sonucunda da pek çok yapay zekâlı sistemin cinsiyet ayrımcı olabileceği öngörülebilir. Örneğin bu durum dijital ya da sanal asistanlarda bulgulanabilir. Dijital platformlarda yardım ve yönlendirme amacıyla üretilmiş

OPEN ACCESS creative commons COPE

olan sanal asistanların çoğunluğunun kadın sesi ya da avatarı ile tasarlandığı görülmektedir. Geçmişe bakıldığında dişi sanal asistanların var oluşunun 1996'da üretilen Eliza'ya[5] kadar dayandığı söylenebilir. Eliza ve Siri de olduğu gibi sanal asistanlar için erkeğin yardımcısı olarak dişi bir biçem kullanılması anlamlıdır.

Yapay zekâ düzenleri gibi siborg görünümleri de toplumsal cinsiyet kalıp yargılarından payına düşeni almıştır. Bir makine ve organizma bileşimini imleyen siborg kavramı aslında insan olgusunu tartışmaya açmaktadır. Ancak kapitalist medya endüstrisi, film, reklam ya da oyun gibi alanlarda cinsiyet ayrımcı bir politika benimseyerek, siborg görünümleri de cinsiyete göre biçimlendirmektedir. Haraway'e (2016: 5) göre, "siborg toplumsal cinsiyet sonrası dünyanın yaratığıdır". Oysaki medyada karşılaşılan siborg oluşlar erkek ve kadın olarak iki kutupta cinsiyetlendirilmiştir. Toplumsal cinsiyet rollerine uygun olarak film, reklam veya dijital platformlarda karşılaşılan dişi siborgların çoğunun ideal beden ölçüleri olan çekici kadınlar olduğu söylenebilir. Yapılan bir çalışmaya göre, "erkek siborgların sayısı kadın siborglardan çok daha fazladır, ikinci olarak, erkek siborglar sert, güçlü ve yenilmez bedenleri ile karakterize edilirler ve üçüncüsü, (birkaç) dişi siborg oldukça cinselleştirilmiş bir şekilde sunulur" (Kurtyılmaz, 2018: 149). Bu cinsiyet ayrımcı tutum kapitalist ataerkil düzenin medyayı pazarlama stratejisidir. Kadınlar bu kâr mantığından erkeklerden daha çok zarar görmektedir.

2.1.2 Toplumsal Cinsiyetlendirilmiş Teknolojinin Ötesi

Ataerkil düzeni çözümlemenin kilit noktası kimi kez aile kimi kez de cinsellik olarak ele alınmaktadır. Buna karşılık kimliğe yapıbozumcu bir yaklaşım sergilemek varoluşun yeni anlamlarını açımlayarak hiyerarşik düzeni alt üst etmeyi olası kılabilir, çünkü "ikili karşıtlığın değişmezliğinin ve ebediliğinin reddedilmesi, cinsel farklılık terimlerinin gerçek bir tarihselleştirmeye ve yapıbozumuna tabi tutulmasıdır" (Scott, 2007: 125). Ataerkil toplum yapısının kutsadığı heteronormatif cinsiyet düzleminin dışında kalan cinsiyet kimliklerinin uğradığı ayrımcılık siberfeminist kuramın gündemleri arasındadır. Bu nedenle, yapıbozumcu cinsiyet ötesi bakışta kadın-erkek hiyerarşisinin ve bu iki alana sıkıştırılan kimliklerin ötesine bakmaktadır. Bu anlamda ikili cinsiyet düzlemine bir karşı duruş olarak ortaya çıkan kuir (queer)[6] kuramı da kapsadığı söylenebilir. Kuir kuram, aradakilere, saklı mekânlara, kimlik ve arzuların yanında yer alan görünmez alanlara dikkat çekerek toplumsal yaşamı tuhaflaştırmaktadır. Kuir kimlikler heteronormatif cinsiyet hiyerarşisinin dışında konumlanan heteroseksüel cinsiyet ötesilik olarak ele alınabilmektedir. "Queer her türlü toplumsal cinsiyeti,

[5] Fizikoterapist bir sohbet botu.

[6] Tuhaf sözcüğü kuir(queer) kavramına bir gönderme olarak kullanılmıştır. Sözcük İngilizce'de tuhaf anlamına gelmekte ve kuir bireyler tarafından sahiplenilmektedir.

her türlü cinsel kanaati ve felsefeyi aşmaktadır" (Laybutt, 1992: 9 Akt. Grosz, 1995: 8). İnsanların, kadın ve erkek ikileminin dışında başka kimliklere sahip oluşunu tanımaktadır.

Cinsiyet ötesilik olarak sunmuş olduğumuz bu kavram, toplumdaki ataerkil zihniyetin bir yansıması olan cinsiyet hiyerarşisinin ötesine geçmeyi hedefler. Bunun yanında insanın herhangi bir cinsel organının olması, her ikisine birden ya da yapay bir cinsel organa ve cinsiyetsiz bir kimliğe sahip olması, cinsel uygulayımların hiç olmaması; cinsiyet ayrımı yapmadan cinsel pratiklik kurulumu, androjenlik; toplumsal cinsiyetin ortadan kalkması, cinsiyet duyarsız tutumlar da cinsiyet ötesilik kapsamında ele alınabilir. Bu anlayış heteronormatif cinsiyet düzleminin dışına da bakabilmeyi, saygı duymayı ve yaşamı cinsiyetin bir engel oluşturmadığı etik bir seviyeyle dengeler. Erkeğin, evrensel olarak kabul gören standartlarını yıkmayı ve insanlar arasındaki ayrımcı politika ve uygulamaları böylelikle bitirmeyi hedefler.

Teknolojinin de toplumsal cinsiyetlendirilişi hem kapitalist hem de erkek egemen sistemin kar ve tahakküm mantığının çarkları çerçevesinde işlemektedir. Erkeğe göre şekillenen tekno-dijital dünyanın cinsiyeti de erkeği ve erkeklikle bağıntılı argümanları teşvik etmektedir. Bu durumda cinsiyetlenmiş teknoloji yalnızca erkeğin hizmetine verilen, kadını dışlayan veya ona tahakküm uygulayan hizmetlerin cinsiyet ayrımcı politikası olarak belirmektedir.

Cinsiyetlenmiş teknolojinin ötesine bakabilmek için cinsiyetin eşitsizlik ve ayrımcılık doğurmaması, etik olarak tüm bireylere eşit hizmet edebilmesi gerekmektedir. Siber uzamda kendini saklama ve cinsiyet ötesi davranabilme imkanını birey siber kimliğinde veya anonim kimlikte bulabilmektedir. Siber kimliğin fiziksel dünyanın sınırlarını bulanıklaştıran bir özelliği de anonim bir biçime bürünebilmesidir. Anonim kimlik siber uzamda bireyin kendine ilişkin hiçbir ipucu vermeden gezinebilmesini, bilgi edinebilmesini, paylaşım yapabilmesini ve birçok edimini imlemektedir. Aynı biçimde, Stone (1995) siber uzamda bedenlerin değiştirilebileceğini, kimlik ve cinsiyetin çevrim içi bir oyun gibi biçimden biçime girebileceğini belirtmektedir. Bu anlamda siber uzamda cinsiyet kimliklerinin kendini özne olarak yapılandırırken bürüneceği toplumsal cinsiyet kimliğiyse, siber kimliğe dönüşmüş olacaktır. Bilindiği gibi siber kimlik ya da dijital kimlik insanların internet ortamlarında kendilerine özgü düzenlemiş oldukları kimliktir. Siber kültürde oluşturulan kimlik, bir siber kimlik olarak, kendini cinsiyet olgusuna bağlı kalmadan özne olarak var kılabilmektedir. Siber kimliğin kişinin siber uzamda kendini nasıl algıladığı ve temsil ettiğiyle ilgili olduğu bilinmektedir. Bu nedenle, siber kimlikte cinsiyetin değişken, akışkan ve parçalı olduğu söylenebilir. Siber kimlik değişime açıktır; kesin çizgi ve sınırları çoğunlukla yoktur ve cinsiyetten bağımsız olarak tanımlanabilir, çünkü siber kimlikte kişi kendisini kadın, erkek, her ikisi ya da hiçbiri olarak tanıtabilmektedir.

OPEN ACCESS creative commons COPE

Başka bir anlatımla, teknolojinin cinsiyet ötesi durumu teknolojinin içindeki ataerkil cinsiyet olgusunu yapıbozuma uğratmaktır. Siberfeminizm bilgi teknolojilerinin bir cinsiyetlen(diril)me içinde olduğunu öne sürmekte ve bundan kaynaklı ortaya çıkan cinsiyet eşitsizliğini ifşa etmektedir. Teknoloji onu üreten insanlardan ve oluştuğu toplum yapısından bağımsız olarak düşünülemez, iyi ya da kötü yönde değişime de her zaman açıktır. Bu nedenle, teknolojiyi eril ya da dişil olarak kodlamak toplumsal cinsiyet rollerine ve kalıp yargılara neden olabilir. Faulkner'e (2000) göre, teknolojinin kültürel görünümü erkeksi olarak oluşturulmuş ve teknolojiyle ilgili teknik bilgi ve uygulamalar da buna bağlı olarak cinsiyetlendirilmiştir. Bu nedenle, siberfeminizm toplumun internet ve teknolojiyi cinsiyetlendirme edimlerini yok ederek, toplumsal cinsiyetin bu alanlarda yeniden üretilmesine karşı bir duruş sergilemektedir. Buna göre "[s]adece erkeklerin teknolojiyi tekeline almalarında değildir sorun, cinsiyetin kendisinin de teknolojinin içinde yer edinmesidir" (Wajcman, 2010: 146). Siberfeminizm, siber uzamı, teknoloji eğitimini ve teknoloji kurumlarını cinsiyetlendiren söylem ve uygulamalardan arındırılmasını ve ataerkil düzenden kaynaklanan sorunların çözülmesini, eril baskının kırılmasını ve cinsiyet kimliklerinin özgürleşebildiği bir siber uzam oluşturulmasını öncelemektedir.

Öte yandan robotlar ve yapay zekâdaki cinsiyet ötesi durumsa, "Tekinsiz Vadi" hipotezi ile doğrulanabilir. Mori'nin (1970) öne sürdüğü bu hipoteze göre insansı robotlar bir dereceye kadar insanların ilgisini çekmektedir. Ancak gerçekliğin düzeyi artıp belli bir aşamaya gelindikten sonra bu duygudaşlığın yerini tiksinme, korkma, nefret gibi olumsuz duygular alabilmektedir (Balaban, 2016: 5). Başka bir anlatımla robotlar davranış ve dış görünüş olarak insanlara benzedikçe insandaki olumlu duygular bir noktadan sonra olumsuza çevrilmektedir. Bu noktada bir yapay zekayı ya da robotu cinsiyetlendirerek insansı bir tutum edindirmek gelecekte birçok sorunun kaynağı olabilir.

Siborg karakterlerde cinsiyet ötesi oluş Haraway'in (2016: 74) "bir Tanrıça olmaktansa bir siborg olmayı tercih ederim" sözüyle açıklanabilir. Teknolojiyle ilişkisinde siborglaşan insan, belirsiz bir biçimde doğal ve yapay dünyalara yerleşen eş zamanlı bir makine ve hayvansal bir varlıktır. Makine ve insan arasındaki sınırın kalkmasıyla ne insan ne makine ne dişi ne de eril bir varlık olan siborg gerçek ve sanal dünyada yerini almaktadır.

Sonuçta erkek egemen kültür içine doğmadan önce bile genetik kodlara işlenen bilgiler, doğumdan sonra da bireyin sosyalleşmesiyle pekişmektedir. Ayrıca genler kadar toplum ve cinsiyet rollerinin de kişinin gelecekteki durum ve hareketlerini, düşlerini, yaşantısını, çevresini etkileyecek kadar büyük etki alanı vardır. Genetik bilimi doğacak olan çocuğun göz rengi, saç rengi, ten rengi gibi fiziksel görünümünün yanında, cinsiyeti gibi biyolojik durumlara da karışabilmeyi olanaklı kılmaktadır. Yapay

dölleme, CRISPR gibi teknolojilerle bebeğin cinsiyetini önceden belirleyebilmek, kadın bedeninden sperm üretimi, üremenin erkeksiz gerçekleşebilmesi, yapay plasenta, bakire doğum gibi teknolojik gelişmelerin üremedeki eril yanlı anlayışı eritmeye başlaması olasıdır. Bu nedenle, üreme ve cinselliğe ilişkin var olan düşüncelerin yeniden ele alınması gerekmektedir. Buna göre cinsiyetin ötesindeki değer ve olgulara odaklanıp, bir cinsiyetin ötekine baskı kurma ilişkisinin bitirilmesi olasıdır.

Sonuç

Toplumsal cinsiyet toplumsallaşmayla edinilen kadın ve erkek olmaya yönelik bilgiler olarak kişiler arasında çeşitli eşitsizlikler doğurmaktadır. Dijital teknolojiler de aynı toplumsal yaşamdaki gibi cinsiyet kimliklerinin eşitsizliğine neden olabilmektedir. Gerçek yaşamdan ayrı düşünülemeyecek olan siber ortamda toplumsal cinsiyetle ilgili kalıp yargılar bu alana aktarılabilmektedir. Ayrıca internetin ve teknolojik yapılanmanın erkeğin lehine olacak şekilde cinsiyetlendirilişi, erkeği ön plana çıkarırken, ikincil cins olarak görülenlerin ötekileşmesine ve siber ortamın toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına göre düzenlenmesine neden olmaktadır. Paylaştırılan teknolojik sektörün bölümleri internet bağlantılı mobil ya da ağ tabanlı hizmetler ataerkil düzenin kendini bu alanda da var etmeye çalışmasının ipuçlarıdır. Bu anlamda siberfeministler savlarını teknolojik düzlemdeki cinsiyet eşitsizliğine dayandırmışlardır.

Teknolojik araçların toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına göre cinsiyetlendirilişi, internet tabanlı uygulamalar, robotik bilimi ve yapay zekâ uygulamaları gibi konularda cinsiyetçilik ve toplumsal cinsiyet hiyerarşisi doğrultusunda ele alınmaktadır. Siberfeminizm bu yerleşmiş cinsiyet giydirme töreninden siber uzamı, teknoloji eğitimini ve teknolojik kurumları arındırmak istemektedir. Dahası, siberfeminizmin kadınları internet ortamlarına teşvik etmeyi, ataerkil sorunları gidermeyi, eril baskıyı kırmayı, cinsiyet kimliklerini egemen düzenden arındırarak bağımsızlaştırmayı, cinsiyet ayrımsız bir siber uzam oluşturmayı amaçladığı söylenebilir. Geçmişten günümüze dek siber uzamın zaman zaman feministleri güçlendirici ve kamusal alanda görünür kılıcı etkileri olduğu söylenebilir. Bu yüzden, siberfeminizm ağ düzleminde ya da dijital teknolojilerde oluşan eril baskıyı ortadan kaldırmayı ve cinsiyet kimliklerini baskıdan arındırıp cinsiyet ötesi bir ortam sağlamayı hedeflemektedir.

Siberfeminist bakışı merceğine alan siber uzamın, ataerkil düzenin cinsiyet ayrımcı politikalarıyla savaşacağı açıktır. Siberfeministlere göre siber uzam en başta eril egemenliğin tuzaklarından uzak, dişiye özgü bir alandır. Aslında siberfeministler kadınların internet teknolojilerine doğuştan bir yatkınlığı bulunduğunu öne sürmektedir. Ancak kapitalist ve ataerkil anlayışın burayı ele geçirişi kadınları bilişim teknolojilerinin gerisine itmiştir.

Öte yandan siber uzamda kadınlar feminist savlarını sürdürebilir ve bu alanda

OPEN ACCESS creative commons COPE

ataerkil düzenin kök salması önlenebilir. İkici cinsiyet hiyerarşisinin siber kimlikle ve onunla bütünleşmiş çeşitli kimliklerle (queer, anonim kimlik gibi) yıkımı, robot ve yapay zekâ uygulamalarında, siborg tasarımlarında cinsiyet ötesi eşitlikçi yaklaşım, insan olma algısında bir değişim ve gelişim yaratabilir. İnsanı toplumsal cinsiyet hiyerarşisinin ötesinde gören bir algı yalnızca siber uzamı değil, gerçek dünyayı da olumlu bir uyanışa yönlendirebilir. Böylece cinsiyet bir "ayrımcılık" olmaktan çıkabilir. Teknolojik sektörde bu ayrımcılığın kalkması erkek egemen zihniyetin feminist yöntemle yıkılışı sayesinde gerçekleştirilebilir. Bu doğrultuda siberfeminist yaklaşım günümüz dijital toplumlarında başvurulması gereken en önemli feminist kuramlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Siberfeminizm geleceğin teknolojilerini daha eşitlikçi kılma ve teknolojik bağlamda cinsiyetin bir sorun teşkil etmemesi adına umut barındırıyor görünmektedir.

"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:

Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazar/ların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	%50-%50
Destek ve Teşekkür Beyanı:	
Sorumlu Yazar:	Duygu KÜÇÜKÖZ AYDEMİR
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız

The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":

Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	%50-%50
Statement of Support and Acknowledgment:	
Corresponding Author:	Duygu KÜÇÜKÖZ AYDEMİR
Double-Blind Peer Review:	External-independent

KAYNAKÇA

Aydemir, D. (2022). Büyük Veri'nin cinsiyet veri boşluğu. *Tarih Bilinci: Tarih ve Kültür Dergisi*, 42, 120-127.

Aydemir, D. (2020). *Siberfeminizm ve siber kültürde cinsiyet kimliğinin yapıbozumu ve siber kimlikle yeniden inşası* [Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Balaban, Y. (2016). Canlandırma sinemasında üç boyutlu sanal karakterlerin hareketlerinin ve fiziksel özelliklerinin 'Tekinsiz Vadi'ye düşmedeki etkisi. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi,* 2(51), 1-26

Beasley, C. (2005). *Gender&sexuality: Critical theories&critical thinkers*. Sage.

Berktay, F. (2022). *Tarihin cinsiyeti*. Metis

Bhasin, K. (2003). *Toplumsal cinsiyet.* (Çev. K. Ay). KADAV.

Bourdieu, P. (2015). *Eril tahakküm.* (Çev. B. Yılmaz). Bağlam.

Butler, J. (2016). *Cinsiyet Belası: Feminizm ve kimliğin alt üst edilmesi*. Metis.

Cockburn, C. (1983). Brothers: Male dominance and technological change. Pluto Press.

Daniels, J. (2009). Rethinking cyberfeminism(s): Race, gender and embodiment. *Women's Studies Quarterly*. 37. 1/2. 101–124. http://www.jstor.org/stable/27655141 (21.03.2020)

Debevec, K. & F. Iyer (1986) Sex roles and consumer perceptions of promotions, products, and self: What do we know and where should we be headed? *Advances in Consumer Research.* 13. 210-214.

Faulkner, W. (2000). The power and the pleasure? A Research agenda for 'Making gender stick' to engineers. *Science, Technology & Human Values*. 25/1. 87-119.

Foucault, M. (2007). *Cinselliğin tarihi.* Ayrıntı.

Foucault, M. (2012). *İktidarın gözü* (Çev.: I. Ergüden). Ayrıntı.

Genç, H. N. (2015). Jean-Jacques Rousseau'nun Emile'inde kadın eğitimi, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* VIII, I, 6, 25-34.

Genç, H. N. (2018). Atasözlerinde toplumsal cinsiyet algısı olarak kadın. *Folklor/Edebiyat Dil ve Edebiyat Dergisi*. 24/94. 13-34.

Genç, H. N. ve Aydemir, D. (2020). Sense and sensibility (akıl ve tutku) adlı romanı feminist imgeler ışığında okumak. *Jasss Studies-The Journal of Academic Social Science Studies, 81*, 193-211.

Grosz, E. (1995). *Space, time and perversion.* Routledge.

Haas, Randall, Watson, James, Buonasera, Tammy, Southton, John, Chen, Jennifer C., Noe, Sarah, Smith, Kevin, Llave, Carlos Viviano, Eerkens, Jelmer & Parker, Glendon (2020) Female hunters of the early Americas. *Science Advances*. 6(45).

Haraway, D. (2016). *Siborg manifestosu* (Çev.: O. Akınhay). Agora.

Jackson, S. (1999). *Heterosexuality in question*. Sage.

Karaca, Y. (2010) *Reklamlarda kadın imgesi ve tüketim kültürü oluşturmadaki rolü: Ulusal televizyon reklamlarına ilişkin bir uygulama* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kuni, V. (1998). The future is femail. (Ed. C. Sollfrank OBN). In *First Cyberfeminist International.* 13-18. Hamburg: St. Pauli Druckerei

Kurtyılmaz, D. (2018). Siborg-oluş'a dair sinematografik fanteziler. *SineFilozofi*. 3/6. 142-155.

Louis, M. V. ve Halavut, H. (2011). *İstanbul-Amargi feminizm tartışmaları*. Amargi.

Mitrofanova, A. (1999). How to become a cyberfeminist. (Ed. C. Sollfrank OBN). In *Next Cyberfeminist International*. 12. Hein&Co.

Mori, M. (1970). Bukimi no tani the uncanny valley. *Energy*. 7. 33–35.

Mutlu, E. (2004). *İletişim sözlüğü*. Bilim ve Sanat.

O'Brien, J. (2009). *Encyclopedia of gender and society*. Sage.

Oakley, A. (1985). *Sex, gender and society.* Gower Publishing Company.

Oralgül, E. D. (2016). Judith Butler'ın kimlik ve siyaset anlayışı. *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*. 9(1), 47-62.

Paasonen, S. (1998). Digital, human, animal, plant: The politics of cyberfeminism? *N. paradoxa*. 2. 16-22.

Paasonen, S. (2003). The woman question: Adressing women as internet users. (Eds. M. Fernandez, F. Wilding, and M. M. Wright). In *Domain errors! Cyberfeminist practices*. 89-108. Autonomedia.

Papatya, N. ve Y. Karaca (2011). Kadın imgesi kullanılan reklamlara yönelik tüketicinin tutum ve davranışlarının değerlendirilmesi. *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi.* 29/ 1.69-100.

Plant, S. (1997). *Zeros+ones: Digital women+the new technoculture.* Fourth Estate.

Powers, A. et al. (eds.) (2005). Eliciting information from people with a gendered humanoid robot. *Proceedings of the IEEE International Workshop on Robots and Human Interactive Communication*. 158-163.

Rechbach, B. (1998). Cyberfem.org. (Ed. C. Sollfrank OBN). In *First Cyberfeminist International* (p.11-12). St. Pauli Druckerei.

Sancar, S. (2009). *Erkeklik: İmkânsız iktidar: Ailede piyasada ve sokakta erkekler.* Metis.

Scott, J. W. (2007). *Toplumsal Cinsiyet: Faydalı bir tarihsel analiz kategorisi.* (Çev. Aykut Tunç Kılıç). Agora.

Sollfrank, C. (ed.) (1999). Women hackers. In *Next Cyberfeminist International* (p.41-45). Hein&Co.

Søraa, R. A. (2017) Mechanical genders: How do humans gender robots? *Gender, Technology and Development.* 21/1-2. 99-115.

Stone, A. R. (1995). *The war of desire and technology at the close of mechanical age.* MIT.

Taş, G. (2016). Feminizm üzerine genel bir değerlendirme: Kavramsal analizi, tarihsel süreçleri ve dönüşümleri. *Akademik Hassasiyetler.* 163- 175.

Trovato, G. et al. (2018). She's electric—the influence of body proportions on perceived gender of robots across cultures. *Robotics.* 7/50.

Wajcman, J. (1996). *Feminism confronts technology*. Polity.

Wajcman, J. (2004). *TechnoFeminism.* Polity.

Wilding, F. & CAE (1998). Notes on the political condition of cyberfeminism. (Ed. C. Sollfrank OBN), In *First Cyberfeminist International* (p.20-23). St. Pauli Druckerei.

Wilding, F. (1998). Where is feminism in cyberfeminism? *N.paradoxa.* 2.6-12.